

Profesor MUDr. Jan Navrátil, DrSc., doctor honoris causa

V lednu tohoto roku by se dožil 100 let univerzitní profesor MUDr. Jan Navrátil, DrSc., dr. h. c., zakladatel neurochirurgie a srdeční chirurgie v Brně a významný představitel obou těchto oborů v Československé republice a v Rakousku.

Profesor Navrátil se narodil 26. 1. 1909 v rakouském Spielbergu. Jeho otec, původem Čech, pracoval ve Vídni jako finanční úředník, a proto zde malý Jan Navrátil nastoupil na Komenského základní školu. Po přestěhování do Brna pak absolvoval reálné gymnázium a po maturitě se přihlásil ke studiu na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity, kde promoval s vyznamenáním v roce 1934.

Po promoci nastoupil na I. chirurgickou kliniku Zemské nemocnice, kde pracoval pod vedením prof. J. Petřivalského nejprve jako neplacený sekundář. Později se stal asistentem a od roku 1939 byl šest roků vedoucím lékařem urologického oddělení kliniky. Habilitoval se v roce 1946. Pro svou píli, chirurgickou zručnost a organizační schopnosti dostal od nového přednosty kliniky, prof. J. Podlahy, za úkol vybudovat neurochirurgické oddělení. To se mu v plné míře podařilo. Mezi výkony, které v té době zavedl, patřily operace pro mozkové tumory a intrakraniální cévní malformace.

Přednostou II. chirurgického oddělení byl v té době zemský zdravotní rada prof. Bohdan Hejduk, vynikající chirurg se zkušenostmi z druhé světové války, které získal jako major-chirurg v 55. nemocnici americké armády. Za doby svého působení rozšířil dosavadní spektrum operací o chirurgické výkony na hrudníku a plicích, čímž usnadnil cestu k budoucím operacím srdce.

Po odchodu prof. Hejduka do emigrace v roce 1952 byl přednostou II. chirurgické kliniky Fakultní nemocnice u sv. Anny jmenován doc. J. Navrátil. Díky jeho cílevědomé práci v experimentu bylo možné zahájit srdeční operace v klinice již v roce 1953. Nejdříve to byly operace pro mitrální stenózu u dospělých nemocných a ještě ve stejném roce, ve spolupráci s I. dětskou klinikou, také korekce některých vrozených vad u dětí.

V následujících letech narůstá počet operací na zavřeném srdci, ale v experimentu již probíhá intenzivní příprava na operace na zastaveném srdci pod přímou kontrolou zraku. Dne 23. května 1956 provedl prof. Navrátil uzávěr defektu mezišňové přepážky v celkové hypotermii na zastaveném srdci u pětadvacetileté nemocné. Byla to první operace na zastaveném srdci v Československé republice. Brzy se ukázalo, že značnou ne-

výhodou operací pouze v podchlazení bylo, že doba srdeční zástavy mohla trvat maximálně 8–10 minut. V takovém čase nebylo možné napravit složitější vady.

Ve stejném roce 1956 byl Jan Navrátil jmenován „řádným profesorem pathologie a terapie chorob chirurgických“.

Od roku 1953 byl nejdříve ve Spojených státech amerických a pak i v dalších zemích používán Gibbonův přístroj pro mimotělní oběh. V naší republice však byl nedosažitelný; proto byl v následujících letech utvořen tým, který pod vedením prof. Navrátila začal intenzivně v experimentu pracovat na vývoji podobného přístroje. Během krátké doby se podařilo vyvinout a vyrobit vlastní prototyp přístroje, který byl následně zaveden i do klinického používání.

Pomocí tohoto přístroje 5. února 1958, jako první v Československé republice i ve střední Evropě, úspěšně operoval na II. chirurgické klinice sedmiletou pacientku s diagnózou kompletního AV kanálu.

Od tohoto dne se zvyšuje počet výkonů a rozšiřuje spektrum vad u dospělých i u dětí. Během následujících let získává prof. Navrátil mnohá prvenství, mezi něž patří úspěšná radikální operace Fallotovy tetralogie v roce 1962, implantace první mechanické srdeční chlopně v roce 1963 a první náhrada aortální chlopně v roce 1965.

Během celé doby se prof. Navrátil snažil i o technická vylepšení celého systému. Do praktického užívání se tak zavedl extrakorporální výměník tepla pro hluboké podchlazení, zevní defibrilátor a parakorporální stimulátor. Ve vývoji byla i mechanická podpora selhávajícího srdce pro nemocné s plicní embolizací.

První československá cévní protéza, vyrobená v Brně ve Výzkumném ústavu textilním, byla implantována na II. chirurgické klinice pacientovi v roce 1960. Ve stejné době se začalo s implantabilními kardiostimulátory typu Elema-Schoenander, později Peleška-Bičík.

Zvyšující se počet srdečních operací, operační výsledky, odborné a morální vlastnosti prof. Navrátila byly zřejmě rozhodující, když Vídeňská univerzita hledala přednostu pro II. chirurgickou kliniku. Vítězství v konkursním řízení však vzbudilo nevělu u některých hlavních představitelů brněnského veřejného života, a tak jeho odchod do Vídně v říjnu 1967 nebyl úplně snadný. Prof. Navrátil se ve Vídni stal členem profesorského sboru Vídeňské univerzity a byl jmenován přednostou II. chirurgické kliniky.

Po nástupu na nové pracoviště přebírá nejen kolektiv odborníků, ale také nově opravenou historickou budovu, ve které vládl ve druhé polovině 19. století slavný profesor Theodor Billroth (jeho asistentem byl blanenský rodák doc. Bakeš, který měl velkou zásluhu na vybudování Onkologického ústavu na Žlutém kopci v Brně).

Vedení nemocnice ve Vídni splnilo požadavek nového přednosty a zvýšilo budovu kliniky o jedno poschodí, ve kterém bylo zřízeno experimentální oddělení. Práci na klinice dává pevný rámec, srdeční chirurgii buduje na vědeckém základě a současně zadává první úkoly pro experiment. Je přísný na podřízené, ale také k sobě. Na operačním sále udivuje přesnou, jemnou a fyziologickou operační technikou a teoretickými znalostmi.

Cílevědomá práce a dobře promyšlené úkoly pro experiment přinesly brzy dobré výsledky. V roce 1969 byla poprvé v Evropě pacientovi aplikována intraaortální balonková kontrapulsace. V roce 1974 začal experiment s levostrannou mechanickou podporou, který vyvrcholil v roce 1977 implantací umělého srdce teleti jménem Esmeralda. Světový tisk o tom informoval v článku s názvem „Chladné srdce – světová medicínská senze z Vídně“.

Nedílnou součástí jeho práce je i činnost pedagogická. Znamé byly Navrátilovy přednášky z chirurgie. Nejen že přednášel z paměti, ale chirurgické vady názorně barevně maloval na tabuli. Jeho výklad byl přehledný a nové informace snadno zapamatovatelné. Velká chirurgická posluchárna byla vždy plná.

Publikační aktivity profesora Navrátila zahrnovaly na 200 původních prací. Vydal tři monografie a napsal dvě knihy

o srdeční chirurgii. Jako přednost vyžadoval naprostou oddanost, zodpovědnost a poctivost v práci. Slušnost, lidskost a snaha pomáhat byly vlastnosti, které dodávaly každému podřízenému v práci pocit klidu a jistoty.

Prof. Navrátil byl členem několika domácích i zahraničních vědeckých společností. Za svou rozsáhlou činnost experimentální, klinickou, publikační, pedagogickou a organizační získal řadu ocenění a poct doma i v zahraničí. V roce 1959 obdržel Československou cenu míru, v roce 1962 obdržel Řád republiky. V roce 1991 mu vedení Masarykovy univerzity v Brně udělilo čestný doktorát Za zásluhy a rozvoj chirurgie. Ve Vídni byl v roce 1976 jmenován řádným členem Rakouské akademie věd, ve stejném roce obdržel Velkou zlatou čestnou cenu za zásluhy o Rakouskou republiku a v roce 1979 Čestný prsten města Vídně. Při odchodu do penze byl jmenován emeritním profesorem Vídeňské univerzity.

Profesor Navrátil měl to štěstí, že zažil čas zrodu srdeční chirurgie. Nebylo to však jen štěstí, ale zejména jeho vysoká inteligence a předvídavost, které způsobily, že závčas rozeznal a odhadl to, co mnohým unikalo. Začal se srdečními operacemi na otevřeném srdci v Brně dříve, než se tak stalo na většině evropských klinik, a tento obor dokázal po mnoho let dále rozvíjet. Vzpomínkou na nedožití sté narozeniny profesora Jana Navrátila chceme připomenout jednoho z pionýrů české medicíny, který se nesmazatelným písmem zapsal do jejích dějin.

Doc. MUDr. Petr Němec, CSc.,

MUDr. Miroslav Bednařík,

Centrum kardiiovaskulární a transplantační chirurgie, Brno